

Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik Hareketi Ekseninde Çanakkale’de Yerel Siyaset (1968-1980)*

İpek SAKARYA **

Özet

1973 yerel seçimleri sonucunda birçok kentte CHP’nin iktidara gelmesiyle birlikte, halkın yerelde karar mekanizmasına katılımını sağlamak üzere, CHP’li belediyeler çevresinde toplumcu belediyecilik hareketi olarak tanımlanan bir yerel yönetim programı oluşturulmuştur.

1973-1980 yılları arasında CHP’li belediyeler arasında hızla yayılan bu yaklaşım Çanakkale’de de etkisini göstermiş ve benzeri bir süreç deneyimlenmiştir. 1968 yılında CHP’den seçilen Reşat Tabak’ın iktidara gelmesiyle birlikte yerel yönetime katılım söylemi benimsenirken bu bağlamda halkın katılımını önceleyen çalışmalar yapılmıştır. Bu makalede de Çanakkale’deki toplumcu belediyecilik uygulaması tartışılmış ve toplumcu belediyecilik şiarıyla demokratik bir yerel yönetimin inşası için atılan adımların izi sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Toplumcu Belediyecilik, Katılım, Yerel Yönetim, Yerel Demokrasi, Yerel Siyaset

Local Politics in Çanakkale Based on Social Municipalism in Turkey (1968-1980)

Abstract

With the victory of Republican People’s Party in most of the cities in the 1973 Local Elections, the municipal programme described as social municipalism developed within these municipalities to ensure public participation in the municipal decision making.

Between 1973 and 1980, Çanakkale was one of the municipalities in which this municipal programme was adopted and experienced. As a candidate of Republican People’s Party, Reşat Tabak won the local elections

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana-Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Adalet Alada danışmanlığında yapılan “Katılımcı Demokrasi ve Kent Hakkı Çerçevesinde Çanakkale’de Yerel Siyaset” başlıklı doktora tezinin bir bölümünden uyarlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17100- ÇANAKKALE, sakaryai@comu.edu.tr

in 1968 and soon after adopted participatory municipal decision-making and worked on the projects in which public participation was prioritized. In this article, the social municipalism in Çanakkale was discussed and with the discourse of social municipalism, the efforts for building local democracy in Çanakkale were scrutinized.

Keywords: *Çanakkale, Social Municipalism, Participation, Local Administration, Local Democracy, Local Politics*

Giriş

Bütün dünyada hak mücadelelerin ortaya çıktığı 1970’ler toplumcu belediyecilik hareketinin ortaya çıkışında ve bu belediyecilik anlayışının geliştirilmesinde etkili olmuştur. Paris’te başlayıp bütün dünyaya yayılan 1968 öğrenci hareketleri, 1960’lar ve 1970’lerin kentsel toplumsal hareketleri, 1971 senesinin başlarında Şili’de ortaya çıkan ve kentlilerin kente dair hak mücadelesi olarak bilinen Pabladores hareketi, 1972’de İngiltere’de yürürlüğe giren konut ve kira yasasına karşı ortaya çıkan mücadeleler, bu dönemde bütün dünyayı etkisi altına almıştır.¹ Bu toplumsal hareketlerle birlikte, yine bu dönemdeki ekolojik hareketler ve nükleer enerjiye karşı dünyanın farklı kentlerinde ortaya çıkan karşı sesler de yeni bir belediyecilik anlayışının doğuşunda etkili olmuştur. Yıldırım’ın da dikkat çektiği gibi, toplumcu belediyecilik böyle bir dönem içerisinde ortaya çıkmıştır.²

9 Aralık 1973 yerel seçimlerinin sonucunda, Ankara, İzmir, İstanbul, İzmit gibi siyaseten etkili şehirlerin belediyelerinde CHP’nin iktidara gelmesiyle birlikte, bu belediyeler etrafında geliştirilen *toplumcu belediyecilik*, diğer adlarıyla *sosyal demokrat belediyecilik*, *yeni belediyecilik* CHP’nin iktidarda olduğu diğer belediyeler tarafından da kabul edilmiştir.³ Çerçevesi, akademisyenler ve uzmanların danışmanlığıyla çizilen bu program, demokratik bir yerel yönetim anlayışının temellerini atmak üzere yapılmış; bu programla, halkın yaşadığı kent üzerindeki söz hakkı sorunsallaştırılarak daha adil ve kapsayıcı bir yerel yönetimin kurulması hedeflenmiştir. Toplumcu belediyecilik yaklaşımının benimsendiği kentlerden biri de Çanakkale’dir. Çanakkale’deki yerel demokrasi anlayışının temelleri bu dönemde atılmıştır.

Bu bağlamda makalenin birinci bölümünde Türkiye’de toplumcu belediyecilik anlayışının ortaya çıkışı incelenirken, siyaseten etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, Çanakkale’de toplumcu belediyecilik hareketinin zeminini hazırlayan süreç incelenirken üçüncü bölümde, 1973-1980 yılları arasında Çanakkale’deki toplumcu belediyecilik uygulamaları ve bu dönem içerisinde yürütülen yerel siyasi tartışmalara yer verilmiştir.

Toplumcu belediyecilik anlayışının Çanakkale çerçevesinde ele alındığı bu makalede, toplumcu belediyecilik anlayışının ortaya çıkışı ve siyasi arka planı, literatür araştırmasıyla çözümlenirken bu anlayışın ilke ve politikaları Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği’nin yayın organı olan Belediyeler ve Kent Sorunları dergisi ve süreli yayınlar taranarak incelenmiştir. Toplumcu belediyeciliğin Çanakkale’deki boyutu ise, 1968-1980

1 Mahmut Güler, “Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine,” *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Toplumcu Belediyecilik, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, der. İhsan Kamalak, Hüseyin Gül, Sosyal Demokrasi Vakfı, İstanbul, Kalkedon yayınları, 2009, s. (125-158)126; Selahattin Yıldırım, “Kent, Kentsel Olay, Kentsel Sorunlar, Sosyal Hareketler ve Yerel Yönetimler Üstüne Notlar,” Sayı: 2, 1979, s. (19-20)19.

2 Selahattin Yıldırım, 1979, *a.g.e.*, s. 19.

3 İlhan Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, 2. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 232; Selahattin Yıldırım, *Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik 1973-1980*, Ankara, Çankaya Belediyesi, 2013, s. 77; Sonay Bayramoğlu, *Toplumcu Belediye Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi*, Ankara, Notabene Yayınları, 2015, s. 149.

yılları arasında yayın yapmış yerel gazete arşivi taramasıyla, anı kitaplarıyla ve bu döneme tanıklık etmiş kişilerle gerçekleştirilmiş derinlemesine görüşmelerle ele alınmıştır.

1. Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik Hareketi (1973-1980)

Belediyeleri ve bu belediyelerle çalışan danışman kadroları yeni bir belediyecilik anlayışı geliştirmeye iten en önemli husus, Türkiye’deki siyasi durumdur. 1930’da çıkan 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 1970’lere gelindiğinde, geçen süre içerisinde gerçekleşen hızlı kentleşmeye⁴ ve bu kentleşmenin getirdiği sorunlara cevap verememesine rağmen hala yürürlükte kalmaya devam etmiştir.⁵ Bununla birlikte, 1972 senesinde İmar Kanununda yapılan değişikliklerle, merkezin yerel yönetimler üzerindeki gücü artırılmıştır.⁶ Bu yasa kentlerin yeni ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediği gibi, merkezin vesayeti yerel yönetimleri güçsüz ve işlevsiz kılmıştır.⁷ Özellikle belediye gelirlerinin tamamen merkezi yönetime bağlı olması, belediyenin kendi bütçesi üzerine karar verme hakkı olmaması anlamına gelirken belediyelerin halka hizmet götürmesini de etkilemiştir.⁸ 1973 Genel Seçimleri sonucunda CHP birinci parti olarak çıkmış ancak 9 Aralık yerel seçimlerine kadar bir koalisyon hükümeti kuramadığı için Naim Talu hükümeti⁹ iktidarda kalmaya devam etmiştir. 26 Ocak 1974’te kurulan CHP-MSP Hükümeti sekiz buçuk ay iktidarda kalırken, 17 Kasım 1974-31 Mart 1975 arası Sadi İrmak, 1975 senesinde de Süleyman Demirel’in Başbakan olduğu 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti¹⁰ kurulmuş ve 1977’ye kadar iktidarını korumuştur. Tekeli’nin de altını çizdiği gibi, önemli kentlerde sosyal demokratların iktidarda olduğu 1973-1977 yılları arasında merkezde sağ hükümetler kurulurken, bu ideolojik farklılık, merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerindeki baskısını daha da arttırmasına neden olmuştur.¹¹ İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan (1973-1977), 1975’te “*kaynak yetersizliği*”nin baş müsebbibi olarak hükümeti göstermiştir.¹² Belediyelerin karşılaştıkları sorunlar artmış ve merkez-yerel arasındaki gerilim daha da yükselmiştir. Kentlerde karşılaşılan sorunlara, belediyeler tarafından, birlikte çözüm üretebilmek üzere, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği (1975) ve Devrimci Belediyeler Derneği (1976) kurulmuş; Türkiye Belediyeler Birliği’nin oluşturulması için de çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır.¹³

4 1970 senesindeki genel nüfus sayımına göre kentsel nüfus %40’a ulaşmıştır (Yıldırım, 2013: 71).

5 Tekeli, 2010, *a.g.e.*, s. 260.

6 Yıldırım, 2013, *a.g.e.*, s. 75.

7 Tekeli, 2010, *a.g.e.*, s. 260.

8 Ahmet İsvan, *Başkent Gölgesinde İstanbul*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 113.

9 Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Adalet Partisi’nin ortak adayı olan Naim Talu, 15 Nisan 1973 – 26 Ocak 1974 arasında 36. Hükümetin Başbakanı olarak görev yapmıştır.

10 Süleyman Demirel’in Başbakan olduğu 39. Hükümet, Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi koalisyonundan oluşmaktadır.

11 Yıldırım, 2013, *a.g.e.*, s. 150.

12 *A.e.*, s. 81.

13 Tekeli, 2010, *a.g.e.*, s. 251.

Tekeli, Ankara Belediyesi’nin danışmanlığını yapmakta olduğu dönemde, kaleme aldığı bir metinde¹⁴ mevcut belediyecilik anlayışını eleştirerek bu anlayışın ideolojik içeriğini tartışmaya açmış, merkezi yönetimin güdümündeki edilgen belediyelerin etkin belediyelere dönüşmesinin ancak yeni bir politikayla olabileceğinin altını çizmiştir:

“Bugünkü belediye kapitalist toplumun belediyesidir. Bugünün belediye işlevleri, kabaca; temel kentsel altyapı sağlanması, kentsel servis üretimi, imar denetimi ve kentlinin günlük gıda gereksinmesini karşılayan ekonomik kesimin kent içindeki faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetimi ile sınırlıdır. Eleştiri yalnız bu konudaki kararlara değil, belediye işlevlerini bu düzeyde sınırlayan kapitalist sistemin belediye anlayışına yönelmelidir.”¹⁵

Tekeli, yerel yönetimler için bir manifesto niteliği taşıyan, 1976’da kaleme aldığı bu metinde, sosyal adaletçi, katılımcı, kentsel rantı topluma eşit dağıtabilen, idari vesayet altında olmayan, küçük girişimcilerin piyasa üzerindeki hakimiyetini bitiren, üretici, kentin imarının bütün aşamalarına hakim ve bu hususta aktif bir belediyecilik anlayışını önermiştir.¹⁶

İlhan Tekeli’nin 1976’da hazırladığı bu metinden sonra, İzmit ve Ankara Belediyesi Danışmanlar grubunca yapılan toplantılar sonucu “*Toplumcu Belediyecilik*” anlayışının ilkeleri ortaya çıkmış ve beş başlık altında toplanmıştır:

Bu ilkeler ise, “*Demokratik, merkezin sıkı vesayetinde olmayan belediye, üretici belediye, tüketimi düzenleyici belediye, birlikçi-bütünlükçü belediye, kaynak yaratıcı belediye*” olarak belirlenmiştir.¹⁷

1977 senesinde de bu ilkeleri içeren Yeni/Toplumcu Belediyecilik Bildirisi açıklanmıştır. Ancak bu toplumcu belediyecilik anlayışına imza atanlar arasında yer alan Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay, İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan ve İzmit Belediye Başkanı Erol Köse CHP tarafından 1977 yerel seçimlerinde yeniden aday gösterilmemiştir.¹⁸

11 Aralık 1977 Yerel seçimlerinden önce, 5 Haziran 1977’de Genel Seçimler yapılmış; bu seçimler sonucunda CHP %41,9’luk bir oranla birinci parti seçilerek meclise 213 milletvekilinin girmesini sağlamıştır. Ancak, Ecevit’in azınlık hükümeti güvenoyu alamadığı için yeniden Süleyman Demirel Başbakanlığında 21 Temmuz 1977’de II. MC Hükümeti kurulmuştur. Bu nedenle, CHP ve TİP yerel seçimlere İlhan Tekeli’nin danışmanlığında oluşturulan bir yerel seçim programıyla girmiştir. Tekeli’nin de vurguladığı gibi, “*yeni belediyecilik anlayışı genel olarak solun benimsediği*

14 Bu metin Tekeli tarafından 1976 senesinin başlarında kaleme alınmıştır (Tekeli, 2010: 251-262).

15 Tekeli, 2010, **a.g.e.**, s. 252.

16 **A.e.**

17 İlhan Tekeli, “Belediyeler ve Kent Yönetiminin Sınıfsal Yapısı,” *Mimarlık Dergisi*, Ankara, sayı: 1, 1977, s. (32-34) 33.

18 Yıldırım, 2013, **a.g.e.**, s. 85.

bir program haline gelmişti."¹⁹ II. MC Hükümeti 5 Ocak 1978'e kadar iktidarda kalmış, bu tarihten itibaren ise, Bülent Ecevit başkanlığında 42. Hükümet kurulmuştur. Bu hükümet de 12 Kasım 1979'a kadar iktidarda kalmıştır.

Bu dönemde belediyeler tarafından, kaynak yaratıcı ve üretici anlayış benimsenmiş; halka daha ucuz ve sağlıklı hizmet verebilmek üzere tanzim satış mağazaları ve halk ekmek fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. Halka ucuz ekmek sunmak için 6 Ağustos 1977'de MBBB, Kartal, Maltepe, Dolayoba Belediyeleri ve halkın dahil olduğu, Kartal Halk Ekmek A.Ş. kurulmuştur.²⁰ Tekeli'nin de vurguladığı gibi, Tanzim Satış Mağazalarıyla (TANSA) da "*Toplumcu Belediyecilik*" anlayışının "*Tüketimi Düzenleme*" ilkesi gerçekleştirilmiştir.²¹

Toplumcu belediyeciliğin diğer bir ilkesi olan birlikçilik, belediyeler arası kurulan birliklerle güçlendirilmiştir. 1975 senesinde Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği'nin kurulmasından sonra, 1978 senesinde Karadeniz Belediyeler Birliği, Orta Anadolu Belediyeler Birliği, Akdeniz Belediyeler Birliği, Çukurova ve Toros Belediyeler Birliği ve Van Gölü ve Çevresi Belediyeler Birliği eklenmiş,²² 10 Ekim 1979'da da Türkiye Belediyeler Birliği'nin kuruluş süreci tamamlanmıştır.²³

1978 yılında, Yerel Yönetimler Bakanlığı kurulmuş; Mahmut Özdemir de Bakan olarak atanmıştır. Yerel Yönetim Bakanlığı'nın Danışmanlığına ise, Marmara ve Boğazları Belediyeleri Birliği Kurucu Başkanı Ahmet Enön getirilmiştir.²⁴ Mahmut Özdemir, Yerel Yönetim Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte hedeflenenin "*demokrasiyi yaygınlaştırmak*" olduğunu belirtirken asfalttan, teknik donanma kadar, kendi ihtiyaçlarını üretebilen bir belediyecilik anlayışını geliştirme çabası içerisinde olduklarına da dikkat çekmiştir.²⁵ Belediye birlikleri aracılığıyla küçük belediyelere teknik destek sağlanırken, Yerel Yönetimler Bakanlığı'nın kurulmasıyla, bu görev bakanlığa geçmiştir. Ayrıca bu bakanlık, belediye birliklerinin üretici faaliyetlerini de desteklemiştir.²⁶ Yerel Yönetimler Bakanı Mahmut Özdemir bu bakanlığı, "*bir vesayet bakanlığı değil, katılımcı yönetim bakanlığıyız*" sözleriyle tarif etmiştir.²⁷

19 A.e., s. 154-155.

20 Adalet Alada, "Türkiye'de "Belediye"nin Yetmiş Yıllık tarihine Kronolojik Bir Yaklaşım: 1930-2000," *Prof. Cevat Geray'a Armağan*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları: 25, 2001, s. (125-208) 159.

21 Yıldırım, 2013, a.g.e., s. 157.

22 Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, *Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi*, İstanbul, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, sayı:31, 1978; Yıldırım, 2013, a.g.e., s. 156.

23 Yıldırım, 2013, a.g.e., s. 89.

24 MBBB, 1978, a.g.e.

25 Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, "Yerel Yönetim Bakanı Mahmut Özdemir "hedefimiz demokrasiyi yaygınlaştırmaktır" dedi," *Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi*, İstanbul, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, sayı:31, 1978, s.13.

26 Bayramoğlu, 2015, a.g.e., s. 161.

27 MBBB, "Başbakan ve Yerel Yönetim Bakanı'nın Katıldığı İl Belediye Başkanları Toplantısı Ankara'da yapıldı," *Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi*, sayı 32/34, Yaz Dönemi, 1978, s. 53.

14 Ekim 1979’da 5 kentte Milletvekili Araseçimleri yapılmış, bu seçimler sonucunda Ecevit Hükümeti düşmüş yerine 12 Kasım 1979’da MSP ve MHP’nin dışarıdan desteklediği, AP’nin başkanlığında III. MC Hükümeti kurulmuştur.

Bu hükümet döneminde belediye gelirleri hususundaki sorunlar giderek büyümüştür. Belediye gelirlerinin düzenlenememesi nedeniyle birçok belediyede işçilerin maaşları ödenememiştir. Bu nedenle, işçiler greve çıkmış ya da belediyeler işçilerin maaşlarını ödemek için kentlere yapacakları yatırımlardan vazgeçmek zorunda kalmıştır. 6 Şubat 1980’de Ankara Belediyesi çalışını 7500 işçi direnişe geçmiştir. Bunun üzerine Ali Dinçer bütün belediyelerin sorunlarını dile getiren bir açıklama yapmıştır:

*“Başkente yaşayan insanlar adına, tüm kentlerde yaşayan insanlar adına, tüm belediyeler adına isyan ediyorum, kentlilerin hakkını istiyorum. Bu oyun artık bitmeli ve Anayasa emri olan Belediye Gelirleri Yasası vakit geçirilmeden çıkarılmalıdır.”*²⁸

Bu dönemde demokratik belediyecilik adına gerçekleşen en önemli deneyimlerden bir tanesi de Fatsa’da yaşanmıştır. 4 Ekim 1979’da yapılan ara seçimlerde belediye başkanlığına bağımsız olarak aday olan Fikri Sönmez seçilmiştir. Fikri Sönmez, mahallelerde halk komiteleri kurarak halkın, yaşadığı kentte karar verici olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, belediye meclis toplantıları halka açılarak verdiği kararlarda halkına karşı mesul bir meclis yapısı kurulmuştur. 11 Temmuz 1980’de kente askeri müdahale gerçekleştirilmiş ve Fikri Sönmez gözaltına alınmıştır.²⁹

5 Nisan 2005’te Yavuz Donat’ın Kenan Evren’le yaptığı röportajda Evren’in verdiği cevaptan da anlaşılacağı gibi, Evren, halkın yönetimde söz hakkına sahip olduğu Fatsa deneyimini devletin bekasına karşı bir tehdit olarak görmüştür.

*“Orada Terzi Fikri diye biri çıkmış... Devlet benim diyor... Komite kurmuş... Fatsa’yı o komite yönetiyor... Ne yapılıp yapılmayacağını kararını halk veriyor... veya halk adına o komite... Yani kararı devlet vermiyor... Devlet otoritesi sıfır... Devletin kanunları Fatsa’da işlemiyor... Sana böyle yüzlerce örnek anlatırım... ister misin?”*³⁰

12 Eylül 1980 Askeri darbesi sonrasında, bütün belediye başkanları görevlerinden alınmış ve belediye meclisleri feshedilmiştir.³¹ 1973-1980 yılları arasındaki dönem, bir önceki dönemin toplumsal ve siyasi mirasını taşıırken o dönemin demokratik birikimi üzerine kurulmuştur. Bu dönem aynı zamanda merkezi yönetim-yerel yönetim arasındaki politik farklılıkların yüzeye çıktığı ve merkezi yönetim-yerel yönetim arasındaki gerilimin arttığı dönemdir.³²

28 Alada, 2001, a.g.e., s. 168.

29 Bayramoğlu, 2015, a.g.e., s. 163-164.

30 Ulaş Bayraktar, Mehmet Penbecioğlu, “Yerel Liderlik, Toplumcu Belediyecilik ve Ali Dinçer: 1977-1980 Dönemi Ankara Belediyesi” *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Toplumcu Belediyecilik, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, Ed. İhsan Kamalak, Hüseyin Gül, Sosyal Demokrasi Vakfı, İstanbul, Kalkedon yayınları, 2009, s. (159-196)172.

31 Alada, 2001, a.g.e., s. 169.

32 A.e., s. 206.

*Alada'nın da ifade ettiği gibi, "1960'larla getirilen yasal güvence ortamını fiili kazanıma dönüştürmeye çalışan, bunun için kentsel toplum faktörünün de devreye girdiği, demokratikleşme taleplerinin seslendirildiği bir söylemdir bu. 1973-1980 Aralığı bu anlamda; belediyeyi bir kentsel kurum olarak var eden toplumsal, ekonomik ve politik faktörlerin görece bir gelişme, bilinçlenme düzeyine eriştiği yegâne dönem olma özelliğini korumaktadır."*³³

2. 1968-1973 Yılları Arası Çanakkale'de "Toplumcu Belediyecilik" Anlayışının İnşa Süreci

1963 seçimlerinden farklı olarak, Çanakkale'de 1968 yerel seçimlerini, CHP'den Reşat Tabak kazanmıştır. AP'nin kalesi olarak bilinen Çanakkale'de AP içerisindeki ayrışma, CHP'yi iktidara taşımış, CHP tarafından kazanılan iktidar, 1980 darbesine kadar korunmuştur. Reşat Tabak'ın belediye başkanı seçildiği bu dönemde, Çanakkale yerel siyasetinde demokratikleşme bağlamında önemli adımlar atılmıştır.

2 Haziran 1968 yerel seçimleri, bağımsız aday, CHP ve AP arasında çekişmeye sahne olmuştur. Bu seçimde, AP'den Rıfkı Başaran'ın aday gösterilmesi ve parti içerisinde önemli bir figür olan Arif Erensoy'un aday gösterilmemesi, Arif Erensoy'un bağımsız olarak seçime girmesine ve AP'nin oylarının ikiye bölünmesine neden olmuştur.³⁴ AP il yönetimi, AP'nin bu seçimleri kaybetmesini, eski AP il idare kurulu üyesi Hüseyin Anafarta'nın, seçim öncesinde AP'den ayrılarak bağımsız adaylığını koyan Arif Erensoy'u desteklemesine, bağlamıştır.³⁵ AP içerisindeki bu anlaşmazlık ve ayrılık, CHP'den Reşat Tabak'ın belediye başkanı seçilmesine neden olmuştur. Reşat Tabak ise, yerel seçimler öncesinde, CHP içerisinde yapılan aday belirleme oylamasında bir oy farkla İzzet Dilmaç'ın önüne geçerek aday olmaya hak kazanmıştır.³⁶ İzzet Dilmaç ise, aday belirleme sürecindeki yenilgisini, "*Reşat Tabak halktan birisiydi. Çanakkale Halkı onu kendinden birisi olarak görüyordu. Böyle olunca da fazla yapacak bir şey yoktu*" şeklinde değerlendirmiştir.³⁷

Bu seçim çalışmasında ilk kez seçim senedi hazırlanmış ve Reşat Tabak seçim sonrasında yapacağı icraatlarının teminatını bu senetle vermiştir:

"Hayli yazıp çizdik. Sizlere vereceğimiz hizmetin senedini hazırladık. Karşınıza bu senetle çıkıyoruz. Meseleler hepimizin meselesidir. Diğer adaylar da aynı yola başvurmuşlar ve AP adayı da bir senet hazırlamış. Şimdi sormam

33 A.e.

34 "Arif Erensoy Adaylığını Bağımsız Olarak Koydu", *Kale Gazetesi*, 1 Mayıs Çarşamba 1968, yıl:15, sayı: 3990-540, s.1.

35 "AP İl Başkanı Mehmet Erol Seçimi Kaybettiren Suçluları Arıyor," *Kale Gazetesi*, 6 Haziran Perşembe 1968, yıl:15, sayı: 3990-571, s.1.

36 "Partililerin Aday Yoklamaları Dün Yapıldı," *Kale Gazetesi*, 29 Nisan Pazartesi 1968, yıl:15, sayı: 3990-538, s.1.

37 Nihal Yıldız, *Bir şehir bir başkan Çanakkale ve Reşat Tabak*, İzmir, Salahattin Yıldız, 2012, s. 132.

gerek, acaba bu işlerin bu şehir için şimdiye kadar mutlaka yapılması gerektiğinden haberleri yok muydu bu arkadaşların?”³⁸

23 Nisan 1963 seçimlerinde, belediye meclisinde 14 sandalyesi olan AP’nin 2 Haziran 1968 seçimleri sonucunda, sandalye sayısı 11’e düşmüş, 3 sandalyeyi MP (Millet Partisi) alırken, CHP 11 olan sandalye sayısını korumuştur. Necmi Onur, AP için Çanakkale’nin önemini “Çanakkale öteden beri Adalet Partisinin ve 1960 öncesinde de Demokrat Partisinin kalesi olarak vasıflandırılan illerimizden biridir”³⁹ sözleriyle tarif etmiştir. 1968 yerel seçimleri, Çanakkale’deki siyasi dengelerin değişmesi ve 15 yıl boyunca yerelde sürecek olan CHP iktidarının başlangıcı olması nedeniyle, Çanakkale siyasi tarihi açısından önem arz etmektedir. Dilmaç, Reşat Tabak’ın üç dönem sürecek olan başkanlığını ise, şu sözlerle yorumlamaktadır:

“Türkiye’de bir ağalık düzeni vardır, bilirsiniz. Bu yalnız doğuya özgü değildir. Batıdaki zenginler de bir tür ağa sayılır. Mesela burada Cevat Beyler, Hacı Mustafa Beyler, Terzioğulları da Çanakkale’nin zenginleriydi. Ben de CHP kurulduğundan beri Çanakkale’de parti başkanlığı yapmış, halkevi başkanı olmuş, Halil Dilmaç’ın oğluydum. Yani lise ve üniversite tahsillerini dışarıda yapmış, ilk gençliğinde Çanakkale ile pek haşır neşir olmamış biri. Ama bakın mesela Reşat Tabak öyle miydi? Burada bir işçiyken kendi imkânlarıyla yükselmiş, yetiştirdiği ustalarla ayakları toprağa kök salmış, halkın tuttuğu bir insandı, ona karşı şansım zayıftı. Evet, tahsili yoktu pek. Ama çok akıllı ve çalışkandı. Üç kez belediye başkanı seçilmesi bu yüzden.”⁴⁰

Reşat Tabak, belediye başkanlığının ilk yılında yerel gazetede senelik faaliyet raporunu açıklarken belediyenin bütçesini kamuoyuna sunmuştur. 01.06.1968-31.05.1969 dönemi faaliyet raporunda belediyelerin mali sıkıntısına değindiği gibi, gelecek hedeflerine ve merkezi yönetimden beklentilerine de yer vermiştir:

“Kahramanlar ve şehitler beldesi Çanakkalemizin gelişmesini temin yönünde şimdiye kadar olduğu gibi yakinen izlemekte bulunan hükümet yetkililerimiz tarafından takdir edilerek destek göreceğimiz inancı içindeyim. Su, elektrik, kanalizasyon, gecekondu önleme bölgesinin tesisi gibi ana yatırım davalarında tutum bu konuda en büyük cesaret kaynağını teşkil etmektedir.”⁴¹

Reşat Tabak, belediye başkanlığı süresince yürüttüğü şeffaf, katılımcı ve üretici belediyecilik anlayışıyla yerel halkın desteğini almayı başarmış, beş yıllık belediye başkanlığı süresince iktidarını sağlamlaştırmıştır.

38 “Reşat Tabak, Kendimizi Şehrin Hizmetlerine adadık,” *Kale Gazetesi*, 30 Mayıs Perşembe 1968, yıl:15 sayı: 3990-565, s. 1.

39 “AP Çanakkale’de Seçimi Neden Kaybetti?,” *Kale Gazetesi*, 22 Haziran Cumartesi 1968, yıl:15, sayı: 3990-585, s. 1.

40 Yılmaz Biçer, *Bir Başka Çanakkale: Anılarda Yaşayan Şehir*, Çanakkale, Çanakkale Kitaplığı, 2009, s. 276.

41 “Çanakkale Belediyesi 01.06.1968-31.05.1969 Dönemi Faaliyet Raporu,” *İç Kale Gazetesi*, 23 Haziran Cumartesi 1969, yıl: 1, sayı: 219, s. 2.

3. 1973-1980 Yılları Arasında Çanakkale’de “Toplumcu Belediyecilik” Uygulamaları

Reşat Tabak, 9 Aralık 1973 yerel seçimlerini de kazanmış ve başkanlığını oy sayısını arttırarak korumuştur. 1973 yerel seçimlerinde Reşat Tabak yerel seçimleri 1.752 oy farkıyla kazanırken ekim ayında yapılan genel seçimlere göre de CHP oy sayısını 1742 oy arttırmıştır. Türkiye genelinde, 32 ilde Belediye seçimini CHP, 22 il merkezinde ise AP kazanırken Çanakkale ilinde 18 belediyeden 12’sini CHP 6’sını AP almıştır. Bu seçimlerde Belediye Meclisi’nin dengeleri de değişmiş CHP’nin 11 olan sandalye sayısı 16’ya çıkmış, AP’nin ise, 11 olan sandalye sayısı 10’a düşmüştür.⁴² 1973 yerel seçimleriyle birlikte Reşat Tabak, belediye meclisindeki sandalye sayısının çoğunu da alarak iktidarını güçlendirmiştir.

1973 yerel seçimlerine Reşat Tabak, CHP il yönetimince, “yıldırım ekibi” olarak tanımlanan bir ekiple girmiş, bu ekiple birlikte halkı bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Bu toplantılardan birinde Reşat Tabak yeni bir seçim senedinden söz açarken yeni dönemde gerçekleştirmeyi hedeflediği hizmetlerin müjdesini vermiştir:

“1968 yılında Çanakkalelilerin karşısına yapacağımız işlerin senediyle çıktık ve vadettiklerimizin tamamını yaptıktan başka sayısız birçok hizmeti daha yerine getirdik. Şimdi de Çanakkale’ye yeni yapacağımız işlerin senediyle çıkıyoruz. Biz CHP olarak Çanakkale’yi Türkiye’nin örnek bir şehri haline getirmeye çalışmaktayız ve bunda da sanırım ki başarıya ulaştık.”⁴³

1977 seçimlerinde ise, seçim senedinin yerini, CHP’nin yerel seçim kampanyası için hazırladığı, “yerel seçim bildirgesi” almıştır. Bu bildirmede, “halkın yönetime katılımı” şiarı benimsenmiş, kiralayanlar lehine düzenlenmesi, “belediyelerin karar alma, kural koyma, gelir sağlama yetki ve olanaklarının genişletilmesi” üzerinde durulmuştur.⁴⁴ 11 Aralık 1977 tarihinde gerçekleşen yerel seçimlerin sonucunda CHP’den Reşat Tabak bir kez daha belediye başkanı olmuştur.⁴⁵

1977 yerel seçimleri, genel Türkiye siyasi ikliminin de etkisiyle yerelde siyasi tartışmaların artmasına neden olmuştur. Yerel seçimler öncesinde, Genel İş Sendikası’ndaki işçiler ve sendika yönetimi arasında Reşat Tabak’a seçim öncesinde destek verme hususunda ayrılık çıkmış, yönetim, işçilerin görüşünü almadan tek başına hareket ettiği için tepki çekmiş ve yazılı bir açıklamanın muhatabı olmuştur.

42 “AP Mahalli Seçimlerde de Boyunun Ölçüsünü Aldı,” *Devrim Gazetesi*, 10 Aralık 1973 Pazartesi, sayı: 2441, s.1.

43 “Mahalli Seçimlere Hızlı Bir Şekilde Giren CHP Yıldırım Ekibi Kurdu,” *Devrim Gazetesi*, 28 Kasım 1973 Çarşamba, sayı: 2431, Yıl:6, s.1.

44 “Bütün Emekçiler Seçimlerde CHP’nin Yanında Yer Alacaktır,” *Devrim Gazetesi*, 8 Aralık 1977 Perşembe, sayı: 3638, Yıl:9, s.1.

45 “Tabak Belediye Başkanı,” *Devrim Gazetesi*, 13 Aralık 1977 Salı, sayı: 3642, Yıl:9, s.1.

“Sendika Yönetimi kişisel çıkarları açısından Belediye Başkanının dümen suyuna girmişlerdir. Bu nedenle sendika yönetim kurulunun aldığı karar bizi bağlamaz. Çünkü bizlerin bu konuda görüşleri alınmamıştır.”⁴⁶

Bunun üzerine 8 Aralık 1977 tarihli Devrim Gazetesinde, Genel İş Sendikası Yönetim Kurulu Kararı doğrultusunda Genel İş Sendikası’nın Reşat Tabak’a olan desteğini “Emekçiler olarak işçi babası Reşat Tabak’ın yanındayız” sözleriyle açıklamıştır. Yine aynı gazetede, Türk-İş’e bağlı Tek Gıda İş Başkanı’nın AP’nin (Adalet Partisi) adayı İsmet Sayın’a destek beyanı ve bu beyanın başkanın kişisel beyanı olduğu, sendikanın böyle bir desteğinin olmadığı haberi yer almıştır.⁴⁷ Bu açıklamalar ve tartışmalar, Çanakkale’de yerel seçimlerin büyük bir rekabet içerisinde geçtiğini ve demokratik kitle örgütlerinin seçimler üzerindeki etkisini göstermektedir.

Reşat Tabak Çanakkale Belediye Başkanlığı’nın yanı sıra, 1978-1980 arasında Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği⁴⁸ Başkanlığı da yapmıştır. Bu dönemde Birlik üyesi belediyelerle birlikte, belediyelerin çevre sorunlarına duyarlı, halka yakın bir yönetim anlayışına ulaşmak için çalışmalarında bulunmuştur.⁴⁹ Tabak, savunduğu belediyecilik anlayışını ve MBBB çatısı altında Belediye gelirlerine ilişkin yaptığı çalışmayı Marmara Belediyeler Birliği Dergisi’nde şu şekilde özetlemiştir:

*“Belediyelerin mali sorunları konusunda getirilecek yaklaşımın bütünsel bir yaklaşım olması gerektiği, toplumun içinde bulunduğu hızlı kentleşme ve gelişme olgusunu, bu olgunun belediyelere kazandırdığı çağdaş önemi, belediye yönetimlerinin bugüne dek içine hapsedildikleri edilgen, aracı, salt kontrolcü, kendi kaynaklarını yaratma olanağından, kendi aralarında ortaklaşa hareket ve dayanışmadan yoksun, antidemokratik, siyasal, ekonomik ve yönetsel yapıyı gözden uzak tutmamasının, bu yapı yerine geçirilmesi gereken, demokratik, üretici, kaynak yaratıcı ve işbirlikçi ve bütüncü belediyecilik anlayışına yönelik bir yaklaşım olması gerektiği ortadadır.”*⁵⁰

46 “Sendika Yöneticileri Belediyenin Dümen Suyuna Girmiştir,” *Devrim Gazetesi*, 4 Kasım 1977 Cuma, sayı: 3613, Yıl:9, s.1.

47 A.e.

48 Marmara Denizi’ne ve boğazlara kıyısı olan 45 belediye, Marmara Denizi’nin kirlenmesini önlemek, korumaya çalışmak ve herbir belediyenin sorun olarak tanımladığı çevre sorunlarına birlikte çözüm bulmak amacıyla 1973 senesinde biraraya gelmeye başlamıştır. Bunun üzerine, 1580 No’lu belediyeler yasasında birlik kurulmasına ilişkin hükme dayanarak Marmara Belediyeler Birliği’ni 25 Nisan 1975 tarihinde kurmuştur. (MBB, <http://marmara.gov.tr/lcerikDetay.aspx?ID=168&p=Tarihce>, 11 Eylül 2015). Bununla birlikte, 1979-1984 4. Beş Senelik Kalkınma Planında da belediye birliklerini kuruluması önerilmiştir (Marmara Denizi ve Çevresini Koruma Kanun Tasarısı, 1988:22-23).

49 1977-1980 yılları arasında MBBB Genel Sekreterliği görevinde bulunan Selahattin Yıldırım’la görüşme, 12 Ocak 2015.

50 Reşat Tabak, “Yeni Bir Belediye Gelirleri Sistemi Yaratılmalı,” *Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi*, İstanbul, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, 1978, s. 24; aynı zamanda Milliyet Gazetesi’nin 1 Mart 1978 günü çıkan sayısında yayınlanmıştır.

MBB'nin yanı sıra, Reşat Tabak'ın da içerisinde olduğu Ahmet İsvan ve Erol Köse'nin de önemli rol oynadığı, belediyeçilik anlayışını daha üst seviyeye taşıyarak demokratik bir yerel yönetimi gerçekleştirebilmek üzere 1977'de Türkiye Belediyeçilik Eğitim ve Araştırma Vakfı kurulmuştur.⁵¹ Bu vakıf, "Türkiye belediyelerinin eğitim, kültür, araştırma, bilgi birikimi ve basın yayın hizmetlerini ortaklaşa yürütmek" üzere kurulmuş, 26 Temmuz 1977'de de vakıf olarak tüzel kişiliğe kavuşmuştur.⁵² Reşat Tabak, bütün belediyeler arasında işbirliği ve dayanışmayı sağlayarak, yerel yönetimleri daha örgütlü ve daha etkin hale getirebilmek için 10 Ekim 1979'da kurulan Türkiye Belediyeler Birliği içerisinde de kurucu üye olarak yer almıştır.⁵³

Özkan, Reşat Tabak döneminde, Tabak'ın kentin ihtiyaçlarını tespit edip bu ihtiyaçları gidermek üzere Çanakkale'de mekânsal düzenlemelere de gittiğini belirtirken, bu dönemde belediyelerin gelirlerinin kısıtlı olması nedeniyle Çanakkale Belediyesi'nin de kamusal hizmet sunmakta ve personeline maaşlarını vermekte zorlandığının altını çizmiştir.⁵⁴ Reşat Tabak bu sorunu aşabilmek ve belediye çalışanlarına maaşlarının ödenmesini sağlayabilmek için kentteki iş sahibi olan arkadaşlarından iktisadi destek talebinde bulunmuş, bu sayede de belediyenin işçilerine olan borcunu bir süreliğine kapatmış ve maaşların teminini birkaç ay bu şekilde devam ettirmiştir. Reşat Tabak bu soruna sürdürülebilir bir çözüm getirebilmek için, kısa süreliğine belediyenin yatırımlarını durdurmuş, sonrasında ise, kentte belirlenen bazı yerlere küçük dükkânlar inşa ettirerek bu dükkânları kiraya vermiş ve böylece belediyenin iktisadi kaynaklarını artırmıştır.⁵⁵

Reşat Tabak döneminde belediyenin kaynakları da zorlanarak kamusal yatırımlar yapılmış, Çanakkale'nin büyümekte olan nüfusuna yetmesi için ve köyleriyle birlikte Çanakkale'nin su, elektrik, kanalizasyon gibi ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmalar yürütülmüştür.⁵⁶

Reşat Tabak'ın başkanlık döneminde sunulan önemli hizmetlerden bir tanesi de Halk Ekmek Fabrikasıdır.⁵⁷ 1969 yılından beri Çanakkale halkının ekmele sorunuyla mücadele eden Reşat Tabak, halka ucuz, sağlıklı ekmele sunmak üzere ilk adımı 1969 senesinde atmıştır. Bu dönemde belediyeye bağlı ekmele fırını açılması yönünde girişimde bulunulmuş, ekmele fırını için bina yaptırılmış ve elektrikli fırınların ihalesi gerçekleştirilmiştir.⁵⁸ Bununla birlikte bu ekmele fırını 1969 yılının son aylarında hiz-

51 Selahattin Yıldırım, *Türkiye'de Toplumcu Belediyeçilik 1973-1980*, Ankara, Çankaya Belediyesi Yayınları, 2013, s. 131.

52 MBBB, "Belediyeler Vakfı Kuruldu," *Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi*, İstanbul, Yaz Dönemi, Sayı: 20-25, 1977, s. 8.

53 Yıldırım, 2013, **a.g.e.**, s. 134.

54 Reşat Tabak Döneminde Çanakkale Belediyesi'nin Fen İşleri Müdürlüğü'nde memur olarak çalışan Adnan Özkan'la görüşme, 28 Ocak 2015.

55 Yıldız, **a.g.e.**, s. 157-158.

56 **A.e.**, s. 226.

57 Yıldız, **a.g.e.**, s. 226.

58 "Ekmele Furunu Makineleri İhale Edildi," *İç Kale Gazetesi*, 14 Haziran 1969, Cumartesi yıl: 1, sayı: 213, s. 1.

mete açılabilmiştir.⁵⁹ Halkın sağlıklı ve ucuz ekmeğe erişimini sağlamak için gerçekleştirilmiş daha geniş kapsamlı projelendirme ise, ilk olarak Kartal İlçesi dahilindeki 8 belediyeyi kapsayacak şekilde geliştirilmiş, sonrasında ise, Marmara Belediyeler Birliği aracılığıyla, bütün diğer Marmara Belediyelerinde de uygulamaya konulmuştur.⁶⁰ Yine bu dönemde MBBB öncülüğünde halka ucuz ve sağlıklı gıda sağlamak için kurulan Tanzim Satış Mağazaları Çanakkale’de de açılmıştır.⁶¹ Reşat Tabak’ın önemli kamusal hizmetlerinden bir tanesi de düşük gelirli için sosyal konut projesi olmuştur. Bunun için Sosyal Yapı Kooperatifinin kurulmasına ön ayak olmuş; Barbaros Mahallesi’ndeki 10 dairesel sosyal konutların yapılmasını ve uzun vadeli taksitlerle satışını sağlamıştır.⁶² 1992 senesinde kurulan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nin ilk adımları da Reşat Tabak Döneminde Terzioğlu Vakfı’nın kurulmasıyla atılmıştır.⁶³

Sonuç

1970’lerde birçok ülkede olduğu gibi Çanakkale’de de toplumcu belediyecilik anlayışı benimsenmiş ve buna paralel olarak kamu hizmetleri geliştirilmiş, katılımçılık söylemi kullanılmaya başlanmıştır.

Demokratik, adil, eşit ve kamucu bir yerel yönetim arayışıyla ortaya çıkan toplumcu belediyecilik hareketi, birçok kentte olduğu gibi Çanakkale’deki yerel yönetim anlayışını da şekillendirmiştir. Çanakkale’de toplumcu belediyecilik hareketinin bu kadar hızlı benimsenmesi ise, 1968’de Reşat Tabak’ın seçilmesiyle birlikte temelleri atılan katılımçı, şeffaf, üretici belediyecilik anlayışından kaynaklanmaktadır. Toplumcu belediyecilik hareketiyle birlikte, Çanakkale’de halk ekmek, TANSA, sosyal yapı kooperatifi gibi kamucu projeler geliştirilirken Çanakkale Belediyesi, tüketimi düzenlerken kendi kaynaklarını üretebilen, bir belediye olma yolunda ilerlemiştir. Bu dönemde Çanakkale’de demokratik kitle örgütleri siyasi tartışmalarda yer alarak yerel siyasetin belirleyicisi olmuştur. Yerel siyasete katılım, tartışma platformunun genişlemesine olanak sağlarken, toplumun her kesiminin kentin karar mekanizmasında söz sahibi olmasının önünü açılmıştır. Reşat Tabak döneminde toplumcu belediyecilik uygulamalarının başarıya ulaşması, küçük bir il olan Çanakkale’nin MBBB içerisinde başkanlık düzeyinde yer almasını da sağlamıştır.

Bugün Çanakkale’deki yerel demokrasi anlayışı, temelleri 1968’de atılan, 1973’te ilkeleri belirlenerek geliştirilen toplumcu belediyecilik hareketinden beslenmektedir. 1968’den 1980’e kadar atılan her adım bugün sağlaştırmaya çalışılan yerel demokrasinin temelini oluşturmaktadır.

59 “Ekmek Fabrikası Açılışı Tehir Edildi,” *Güneş Gazetesi*, 17 Ekim 1969, Cuma yıl: 1, sayı: 127, s. 1.

60 MBBB, “Birliğimiz Kartal Yöresi Belediyeleri Halk Ekmek A.Ş.’ne Ortak Oluyor,” *Marmara ve Boğazları Dergisi*, Yıl: 2, 2/18-20, Şubat-Nisan 1977, s. 15.

61 A.e., s. 249.

62 A.e., s. 230.

63 A.e., s. 242.

Kaynakça

- Alada, Adalet, “Türkiye’de “Belediye”nin Yetmiş Yıllık tarihine Kronolojik Bir Yaklaşım: 1930-2000,” Prof. Cevat Geray’a Armağan, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları: 25, 2001, s.125-208.
- Bayraktar, Ulaş, Penbecioğlu, Mehmet, “Yerel Liderlik, Toplumcu Belediyecilik ve Ali Dinçer: 1977-1980 Dönemi Ankara Belediyesi” Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Toplumcu Belediyecilik, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları, Ed. İhsan Kamalak, Hüseyin Gül, Sosyal Demokrasi Vakfı, İstanbul, Kalkedon yayınları, 2009, s. 159-196.
- Bayramoğlu, Sonay, Toplumcu Belediye Nam-ı Diğer Belediye Sosyalizmi, Ankara, Notabene Yayınları, 2015.
- Biçer, Yılmaz, Bir Başka Çanakkale: Anılarda Yaşayan Şehir, Çanakkale, Çanakkale Kitaplığı, 2009.
- Güler, Mahmut, “Toplumcu Belediyeciliğin Doğuş Koşulları Üzerine,” *Yerel Yönetimlerde Sosyal Demokrasi, Toplumcu Belediyecilik, Teorik Yaklaşımlar, Türkiye Uygulamaları*, der. İhsan Kamalak, Hüseyin Gül, Sosyal Demokrasi Vakfı, İstanbul, Kalkedon yayınları, 2009, s.125-158.
- İsvan, Ahmet, Başkent Gölgesinde İstanbul, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Tabak, Reşat, “Yeni Bir Belediye Gelirleri Sistemi Yaratılmalı,” *Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi*, Sayı: 26/30, İstanbul, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, 1978.
- Tekeli, İlhan, Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990), 2. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Tekeli, İlhan, “Belediyeler ve Kent Yönetiminin Sınıfsal Yapısı,” *Mimarlık Dergisi*, Ankara, sayı: 1, 1977, s. 32-34.
- Yıldırım, Selahattin, “Kent, Kentsel Olay, Kentsel Sorunlar, Sosyal Hareketler ve Yerel Yönetimler Üstüne Notlar,” *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 2, 1979.
- Yıldırım, Selahattin, Türkiye’de Toplumcu Belediyecilik 1973-1980, Ankara, Çankaya Belediyesi Yayınları, 2013.
- Yıldız, Nihal, Bir Şehir Bir Başkan Çanakkale ve Reşat Tabak, İzmir, Selahattin Yıldız, 2012.
- MBBB, Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi, İstanbul, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, sayı:31, 1978.

Gazeteler ve Dergiler

- Belediyeler ve Kent Sorunları Dergisi, 1977, 1978
- Devrim Gazetesi, 1973, 1977
- Güneş Gazetesi, 1969
- İç Kale Gazetesi, 1969
- Kale Gazetesi, 1968

Görüşmeler

- Adnan Özkan, 28 Ocak 2015
- Selahattin Yıldırım, 12 Ocak 2015.